

НОВІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано базові імперативи посткризового розвитку національних фінансово-економічних систем в умовах глобалізації. Обґрунтовано необхідність створення нової системи глобального регулювання фінансових секторів для усунення причин світових структурно-циклічних і фінансових криз. Розкрито форми втручання держави в фінансову економіку на національному рівні.

The basic imperatives of post-crisis development of national financial and economic systems in the context of globalization were analyzed in the article. The necessity of creating a new system of global regulation of the financial sector to address the causes of global structural and cyclical and financial crises was grounded. The forms of government intervention in financial economics at the national level were disclosed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Термін «глобалізація» вже два десятиліття міцно увійшов у науковий тезаурус і пов'язується, в першу чергу, з технологічними інноваціями 90-х років – інформаційними технологіями, мобільним зв'язком, Інтернетом, які стали рушіями економічного зростання. З другого боку, закладення основ глобалізації відбулося передусім у фінансовій сфері завдяки дерегулюванню фінансових потоків, лібералізації фінансових ринків та створенню таким чином єдиного світового фінансового простору. Що змінила фінансова криза в уявленні науковців щодо імперативів розвитку і національних фінансово-економічних систем, і глобальної фінансової економіки? Саме таке питання, на думку авторів статті, вимагає системного методологічного аналізу. Серед науковців дедалі більше стає прихильників думки про те, що необхідність посилення ролі державного і міждержавного фінансового регулювання стає сучасним базовим імперативом.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблематикою посткризового розвитку фінансово-економічних систем занепокоєні вчені-економісти та Нобелівські лауреати, прем'єр-міністри, керівники міжнародних фінансових корпорацій, центральних банків, бізнесмени, тощо. Цьому питанню достатньо уваги було приділено і українськими і російськими вченими, серед них такі як: О. Барановський [1, с.3–20], А. Гальчинський [2, с.312], В. Геєць [3, с.4–19], С. Губанов [4, с.19–65], С. Алексашенко, П. Єщенко [5, с.479], М. Делягін, В. Лук'янов [6, с.60–67; 7, с.3–6], С. Науменкова, В. Міщенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Глобальне кризове загострення 2007–2009 років минуло, однак і в світовій економіці, і в національних економічних системах зберігаються значні диспропорції, які не дозволяють створити необхідні умови для реалізації нової моделі фінансово-економічного розвитку [6, с.61]. Одним із базових імперативів такої моделі, на погляд авторів статті, є необхідність посилення та поєднання міждержавних зусиль та активізації ролі міжнародних фінансово-регулятивних утворень задля створення і застосування антикризових механізмів та систем раннього попередження кризових ситуацій. Найбільш категоричні у своїх висловлюваннях наукові аналітики взагалі не бачать у новій епосі цивілізаційних перспектив фінансово-економічного розвитку без активної діяльності держави та міждержавних утворень [6, с.61].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні базових імперативів посткризового розвитку фінансово-економічних систем в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментом економічної політики промислово-розвинутих країн (ПРК) у попередні 40 років була концепція монетаризму, що прийшла на зміну теорії кейнсіанства, яке відстоювало необхідність самого широкого втручання держави в регулювання економічних процесів, визначало форми та інструменти регулювання з метою подолання кризових явищ, досягнення повної зайнятості та економічного зростання. Монетаристи обґрунтували нову міру втручання держави в економічне життя, повернення до саморегулювання економіки ринковими механізмами, у першу чергу, грошово-кредитними. Нова економічна політика ПРК, в першу чергу США та Великої Британії, будувалася з урахуванням рецептів монетаристів і це знаходило прояв у деєтатизації національних економік (роздержавлення окремих галузей, зниження податків на бізнес, зменшення частки ВВП, яка акумулювалася в держбюджеті тощо) і нових явищах у світовій економіці. Зокрема, це перехід до Ямайської валютної системи з її плаваючим валютним курсом, зниження протекціоністських бар'єрів у світовій торгівлі (під егідою ГАТТ/СОТ), лібералізація руху капіталів, розвиток євроринків і офшорної моделі фінансової системи, яка не піддається регулюванню ані з боку національних, ані з боку міжнародних регуляторів.

Як свідчить економічна історія ХХ століття, протягом віку йшов пошук міри і адекватних форм втручання держави в економічне життя суспільства. Якщо міра порушувалась, диспропорційність в економіці призводила до нових криз і тоді починався пошук нової міри. До середини першого десятиліття 2000-х років міра, на погляд авторів, знову була порушена. «Світова економіка та її національні складові за допомогою ринку не змогли впоратися з асинхронним розвитком «фінансоміки» і реального сектору економіки, з встановленням пропорцій суспільного виробництва, з розбалансуванням потреб і можливостей фінансових ринків тощо. «Світова економіка увійшла у період системної глобальної розбалансованості, що за нових гео економічних і геополітичних реалій супроводжуватиметься виникненням чисельних джерел турбулентності і транскордонних ризиків» [1, с.10]. З огляду на масштаби цих процесів потрібен пошук нової міри співвідношення ринкових і неринкових механізмів регулювання. Криза доводить, що без широкого втручання держави та використання її великих фінансових ресурсів подолання кризових явищ неможливе. На думку авторів, у найближчі роки ренесанс очікує кейнсіанство, рецепти якого уже сьогодні використовуються при розробці конкретних шляхів антикризових дій у більшості розвинутих країн світу. В подальшому це буде мати прояв у етатизації окремих секторів і галузей економіки, у зростанні частки ВВП, що підлягатиме перерозподілу через державні бюджети, в поширенні стратегічного планування, у створенні нових міжнародних фінансових регуляторів для приборкання стихійного розвитку фінансоміки і попередження криз. «З невтручанням держави в економіку закінчено. Всемогутній ринок, який був завжди правий, закінчився», – заявив у 2010 році колишній президент Франції Н. Саркозі. Президент Росії В. Путін та його команда раніше за всіх усвідомили необхідність дієвого, ефективного механізму державного регулювання і запропонували некейнсіанську модель економічної політики, у першу чергу стосовно державних природних монополій та низки інших інститутів.

Остання криза остаточно переконала в тому, що вільні ринки і глобальні фінансові операції є несумісними. Це визначило необхідність формування комплексної системи міждержавного фінансового регулювання з новоствореною Радою з фінансової стабільності (FSB), яка поряд з існуючими (МВФ, Світовий банк, СОТ), стала ще однією опорою в архітектурі глобального регулювання [6, с.62]. Отже, ліберальна модель управління економікою ймовірно вичерпала себе на початку ХХІ століття і тому за законами діалектики у середньостроковій перспективі варто очікувати чергові зміни в господарському механізмі та економічній політиці і ПРК, а також у світовій економіці загалом.

Ще одним імперативом посткризового розвитку фінансово-економічних систем необхідно вважати імператив використання державного сектору в модернізації економіки. Уже сьогодні в економічній літературі ставляться під сумнів домінуючі у вітчизняній практиці та теорії погляди щодо безумовно вищої ефективності приватного сектору порівняно з державним [8, с.29–39]. Світовий досвід використання державного сектору в економічних і фінансових перетвореннях, а також довгострокові перспективи зміцнення і поширення у світі моделі державного капіталізму свідчать про те, що державний сектор може відігравати провідну роль в модернізації країни, подоланні «індустріально-відтворувальної стагнації» [4, с.19–65].

У чому вбачається роль держсектора в першу чергу? Варто погодитися з тими науковцями, які вважають, що саме держава повинна запустити «двигун» реіндустріалізації і тим самим подолати гегемонію паразитичного, спекулятивного, фіктивного фінансового капіталу. У своєму глибокому системному дослідженні «Воспроизводство рабочих мест и «новая норма» ФРС США» С. С. Губанов констатує те, до чого призвела гегемонія паразитичного капіталу над промисловим: «вона підриває нормальний хід розширеного відтворення продуктивного капіталу і продовжує явище деіндустріалізації як прямий результат системної диктатури спекулятивного капіталу, який «турботливо охороняється ідеологічним диктатом монетаризму та біржового офшорного лібералізму, тобто диктатом неокласичної апології» [4, с.18–20]. Промисловий капітал у ПРК утримує свої стратегічні позиції і за підтримкою держави нагромаджує нові сили та готується дати рішучий бій спекулятивному капіталу. «Промисловий капітал країн великої сімки (G7) ультимативно виставив сьогодні ідеологію реіндустріалізації і навіть «промислового ренесансу» [4, с.44].

Технологічна пауза 2010–2015 років поки що не зробила новітні технології (нано-, біотехнології, альтернативну енергетику, 3G-технології, тощо) рушіями економічного зростання, вони не перейшли до стадії широкого промислового виробництва і розповсюдження. Однак при створенні відповідного фінансового механізму забезпечення інвестицій та державно-приватного партнерства ці новітні сектори постають основою побудови неоіндустріальної економіки та інноваційного відродження галузей промисловості старого укладу й інфраструктури.

В економічній літературі йдеться про індустріальний «ренесанс» США, які повертають реальне виробництво в країну та створюють для цього необхідні передумови.

1. Дешевий газ та електроенергія (у 2012 році видобуток нафти і сланцевого газу в країні покривав 83% усієї потреби економіки, водночас як у 2005 році – 60%). Зниження таких витрат сприяло поверненню металургійної, хімічної і промисловості полімерних матеріалів у Штати за підтримки держави. До 2040 року США ставлять завдання досягнення повної енергетичної незалежності для сприяння розвитку товарно-виробничої економіки.
2. Зниження почасової оплати робочої сили та соціальних виплат.
3. Наявність і одночасно підготовка нової висококваліфікованої робочої сили, спроможної займатися цифровими технологіями, комп'ютерним моделюванням, 3G-технологіями, тощо.
4. Постійно зростаюча вартість перевезень товарів та ресурсів по світу, яка складає 8–10% вартості товарів та нівелює порівняльні переваги окремих країн.

Такі процеси свідчать про те, що країни для виходу з кризи та подолання її руйнівних наслідків створюють нові порівняльні переваги для концентрації реального виробництва у вигляді промислових кластерів, промислово-комерційних агломерацій, інноваційних секторів, технопарків, тобто формується новий тренд (і це – ще один імператив) у розміщенні і розвитку реального виробництва та державного сектору, а також всебічна фінансова підтримка держави в цьому питанні відіграють величезну роль. Варто зазначити, що сучасні дослідники дедалі рідше коментують втручання держави в економіку у негативному світлі, а також повертаються до розуміння того, що «створення національного багатства опосередковано виключно промисловим капіталом, тоді як

монетарний (фінансовий) капітал зайнятий виключно перерозподілом створеного на свою користь» [4, с.60].

Отже, посилення втручання держави необхідно задля вирішення протиріч розвитку реального та фінансового секторів економіки, для виправлення колосальних збоїв у роботі і підрозділу суспільного відтворення, деформацій базових умов функціонування розширеного відтворення. «Поки не відродяться умови, іманентні розширеному відтворенню, замість неоіндустріальної революції надовго затримається неоіндустріальна стагнація, яка супроводжується домінуванням неіндустріальних (спекулятивних, віртуальних – автори) факторів формування ВВП» [4, с.60].

Таким чином, фінансово-економічні системи, які були в останні 20 років переорієнтовані на фінансіалізацію, повинні бути налаштовані на товаропродукуючу економіку, на розвиток промислового капіталу і приборкання капіталу спекулятивного. Для цього розвинені країни (і країни, що розвиваються, наприклад, Росія) намагаються вирішити принаймні дві проблеми:

- 1) зниження прибутковості фінансових операцій (тим самим їх привабливості для інвестора) шляхом використання податкових інструментів;
- 2) деофшоризація фінансових потоків методами «кнута» (заборона, жорстке законодавство, внесення до «чорних списків» тощо) та «пряника» (матеріальні стимули, зниження податків тощо).

Чотирнадцять європейських країн вводять так званий «податок Тобіна» на фінансові трансакції, який би значно зменшив дохідність таких операцій. Хоча експерти вже вказують на можливу проблему – відтік капіталу в ті країни, де такого податку не буде, та пропонують зробити такий податок транскордонним.

Друга проблема – це боротьба з офшорами, банківською таємницею, незаконним вивезенням капіталу. Відомо, що такі країни, як Франція, Германия, Велика Британія досить жорстко проводять таку боротьбу. Наприклад, Велика Британія вимагає від Ліхтенштейна розкрити інформацію про депозити п'яти тисяч рахунків британських громадян на суму 2,5 млрд. євро, а їх володарі повинні сплатити більше 1 млрд. євро податків до 2015 року. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР – об'єднує 33 найбільш розвинені країни світу) складає «чорний список» податкових оазисів та погрожує банкам жорсткими санкціями. Росія змінює систему податків по відношенню до капіталу, який ховається в офшорах (від 20% податків щодо таких капіталів), і який виступає прозорим (9%). Ці проблеми також перекликаються з сьогоdnішніми вимогами повернення капіталів на батьківщину минулих правителів, яких звинувачують у державній корупції та розкраданні національного багатства (Лівія, Україна тощо).

Отже, посилення фінансового регулювання та контролю з боку держав і наднаціональних інститутів для розв'язання сучасних проблем фінансово-економічного розвитку є одним з базових імперативів в умовах глобалізації.

І ще один імператив посткризового розвитку фінансово-економічної системи – це врівноважений розподіл доходів, який має принципове значення для тривалого економічного зростання. Цією залежністю знехтувала неоліберальна економічна думка і монетаристи. Однак «жодна із систем, у якій більшість населення перебувають в економічно несприятливих умовах і стоять на межі соціального «маргінесу», а вузькі групи, що називаються «елітами», водночас купаються у надмірному багатстві, не має перспективного майбутнього» [9, с.15]. «На початку 2014 року в Україні 220 осіб концентрували багатство у 93,5 млрд. доларів – чи варто дивуватися нашій «лютневій революції ...». Автор цитати, польський професор Г. Колодко обґрунтовує необхідність нового стратегічного підходу до майбутнього і називає його «Новим прагматизмом, або економікою помірності». погоджуємось з автором, що в такій економіці необхідно рішуче протидіяти необґрунтованим нерівностям, які виникають внаслідок патології розподільних механізмів, оскільки вони шкодять суспільному капіталу та процесу його нагромадження, а це гальмує

інвестиційну діяльність суспільства з метою масштабних науково-технічних проривів.

В економічній думці висловлюється положення про те, що концентрація фінансових ресурсів в руках дедалі вузького кола осіб, тобто збільшення розриву між доходами нечисленної фінансової «еліти» і решти населення, формує передумови кризи [10, с.8]. Колишній міністр праці за часів президентства Б. Клінтона Р. Райх наводить дані щодо динаміки розподілу доходів у США з 1913 року до 2008 року і тенденція до знищення середнього класу та концентрація доходів у вузького кола найбільш багатих людей (1% американців) наптовхують на чіткі аналогії між Великою депресією 1929–1933 рр. і останньою Великою рецесією (С. Губанов) 2007–2010 рр.

Висновки і перспективи подальших розробок. У статті проаналізовано деякі імперативи посткризового розвитку фінансово-економічних систем в умовах глобалізації. Що в розумінні цих процесів є важливим для соціально-економічної політики в Україні, особливо в умовах гострої соціально-політичної і економічної кризи початку 2014 року? По-перше, необхідно добре уявляти майбутні тренди економічного розвитку в зовнішньому глобальному оточенні. По-друге, розуміння деяких глибоких аналогій могло б сприяти більш ефективній політиці в країні.

Для більш глибокого розуміння явних і прихованих небезпек та викликів для економіки України і розробки системних, ефективних запобіжних заходів потрібен цілісний широкий погляд на болочі процеси, які відбуваються, і розуміння глибинних причин та потужних тенденцій, що формують реальність. Визначення цих тенденцій та імперативів майбутнього дозволило б виробити перспективне стратегічне бачення розвитку економіки, яке б позитивно мотивувало і консолідувало українське суспільство [11, с.6–7].

Список використаної літератури

1. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
3. Геєць В. М. Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.
4. Губанов С. С. Воспроизводство рабочих мест и «новая норма» ФРС США / С. С. Губанов // Экономист. – 2013. – № 7. – С. 19–65.
5. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеенко. – К.: Знання України, 2012. – 479 с.
6. Лук'янов В. С. Глобалізація національних фінансових систем: базові імперативи та антикризові механізми / В. С. Лук'янов // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 60–67.
7. Лук'янов В. Фінансова економіка як цивілізаційний феномен / В. Лук'янов // Фінансовий ринок. – 2012. – № 78. – С. 3–6.
8. Кіндзерський Ю. В. Імператив використання державного сектору в модернізації економіки / Ю. В. Кіндзерський // Економіка України. – 2013. – № 11. – С. 29–39.
9. Колодко Г. В. Новий прагматизм, або економіка помірності / Г. В. Колодко // Економіка України. – 2013. – № 11. – С. 13–26.
10. Унковська Т. Е. Чи можливе економічне диво в Україні / Т. Е. Унковська, Н. І. Демчук // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 4–11.
11. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань: монографія / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 472 с.